

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ В. БРЮСОВА
BRUSOV STATE UNIVERSITY**

**ԲԱՆԲԵՐ
Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ВЕСТНИК ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ
В. БРЮСОВА
BULLETIN OF BRUSOV STATE UNIVERSITY**

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

ПЕДАГОГИКА И СОЦИАЛЬНЫЕ НАУКИ

PEDAGOGY AND SOCIAL SCIENCES

2(55)

**Վ. ԲՐՅՈՒՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
«ԼԻՆԳՎԱ» ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ**

ԵՐԵՎԱՆ - 2021

**ՀՀ ՔԿՀ-ՆԵՐՈՒՄ ԴԱՏԱՊԱՐՏՅԱԼՆԵՐԻ ԸՆԿԱԼՈՒՄՆԵՐԸ
ԿՐԹՈՒԹՅԱՆ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

ՄԻՇԱ ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ

Հիմնաբառեր՝ ոչ ֆորմալ կրթություն, քրեակատարողական հիմնարկ, դատապարտյալ, շարունակական կրթություն, կրթության իրավունք

Քրեակատարողական համակարգի զարգացման միտումները և այդ ոլորտի նկատմամբ շարունակաբար մեծացող հումանացման պահանջը քրեակատարողական հիմնարկներին առաջադրում են մի շարք նոր մարտահրավերներ, որոնք ընդհանուր առմամբ միտված են իրավախախտում կատարած անձի վերասոցիալականացման ուղղված հմտությունների ձեռքբերման պայմանների ապահովմանը: Այս պահանջը ենթադրում, ներառում է նաև քրեակատարողական համակարգում կրթության իրավունքի իրացման և շարունակական կրթության ապահովման երաշխիքներ: Համապատասխանաբար, սույն հոդվածում ներկայացվում են քրեակատարողական հիմնարկներում իրականացված հետազոտությունների որոշ արդյունքներ, որոնք առնչվում են դատապարտյալների կրթության վերաբերյալ դիրքորոշումներին և ընկալումներին: Սույն հոդվածի շրջանակներում ուսումնասիրվել է թեմային առնչվող մասնագիտական արդի գրականություն, ինչպես նաև ՀՀ 5 քրեակատարողական հիմնարկներում նպատակային սկզբունքով ընտրված և կրթական ծրագրերի մասնակցող 70 դատապարտյալի շրջանում իրականացվել է անկետավորում՝ բացահայտելու համար ՀՀ ՔԿՀ-ներում կրթության կազմակերպման վերաբերյալ նրանց մոտեցումները, ինչպես նաև այդ գործընթացը խթանող և խոչընդոտող գործոնները:

Քրեակատարողական հիմնարկներում (այսուհետ՝ ՔԿՀ) դատապարտյալների կրթության ուսումնասիրությունն ունի ոչ վաղ անցյալ, չնայած որ անձի կրթադաստիրակչական ճանապարհով վերափոխումը դեռևս վաղ ժամանակներից գտնվել է անտիկ փիլիսոփաների, անձի զարգացման տեսությունների ուշադրության կենտրոնում: Մանկավարժները և հոգեբանները գտնում են, որ

ազատությունից զրկված անձանց վերադաստիարակությունը բարդ և երկարատև սոցիալ-մանկավարժական գործընթաց է, սակայն պատմական տարբեր ժամանակահատվածներում դրա իրականացումը հնարավորություն է տալիս դատել կրթության՝ որպես դատապարտյալների արդյունավետ ուղղման միջոցի արդյունքների մասին: ՔԿՀ-ներում իրականացվող դաստիարակչական և կրթական գործընթացները հազվադեպ են հայտնվում գիտահետազոտական աշխատանքների ուշադրության կենտրոնում: Գիտական գրականության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ ՔԿՀ-ներում դատապարտյալների կրթության կազմակերպման մանկավարժական գործընթացը իրականացվում է 4 հիմնական մոտեցումների՝ կրթության, զբաղվածության, հանցագործության և վերասոցիալականացման շեշտադրմամբ: Կրթության վրա շեշտադրումը կարևորում է վերադաստիարակության և ինքնադաստիարակության, մեծահասակների կրթության սկզբունքների կիրառման, ուսումը անավարտ թողածների համար կրթությունը շարունակելու հնարավորություն ընձեռելու, հիմնարար (թվային, գրագիտության) հմտությունների յուրացման, ինչպես նաև քրեակատարողական համակարգի հումանացման հարցերը: Զբաղվածության վրա շեշտադրումը ներառում է հասարակական գործունեության մեջ ներագրավումը, օգտակար զբաղվածությամբ ապահովումը, վերաորակավորման կարևորությունը, աշխատաշուկայում պահանջված հմտությունների ուսուցումը և այլն: Հանցագործության շեշտադրման վրա հիմնված մոտեցումն առանձնահատուկ ուշադրության է արժանացնում հակասոցիալական վարքի ուղղումը և դրա նկատմամբ պասիվ վերահսկողությունը, ինչպես նաև սոցիալ-հոգեբանական, բժշկական պրոֆիլակտիկայի կիրառումը մանկավարժական գործընթացում: Վերասոցիալականացման շեշտադրումը կենտրոնանում է կրկնահանցագործությունների կանխարգելման և նվազեցման, հասարակության նորմերի, կանոնների, ավանդույթների նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի ձևավորման, հասարակության մեջ հանցագործության իրավիճակի վրա ազդեցության հարցերի վրա (Антонеченко 2012, Бутенко 2011, Ивасенко 2014, Шепкина 2012):

Կարծում ենք, որ ՔԿՀ-ներում կրթության հիմնախնդրի մոտեցումների այս տարբերությունները ընդհանուր առմամբ պայմանավորված են դատապարտյալ անձանց և ազատազարկման դերի նկատմամբ վերաբերմունքով: Ըստ էության, եթե դատապարտյալը ընկալվում է նեղ և ոչ դրական տեսանկյունից, ապա դա հանգեցնում է ՔԿՀ-ում կրթական գործունեության սահմանափակ ըմբռնման: Եթե

ընկալվում է համապարփակորեն՝ որպես անհատ ու քաղաքացի, շեշտադրվում է դատապարտյալի փոփոխման ունակությունը և վերադաստիարակության հնարավորությունը, ապա ՔԿՀ-ներում կրթությունն և դաստիարակությունը դիտարկվում են առավել լայն ընկալմամբ՝ որպես հակասոցիալական վարքի ուղղման հիմնական միջոց: Մյուս կողմից, դիտարկելով դիրքորոշումների և շրջանակների նման բազմազանությունը, կարող ենք հանգել այն մտքին, որ ՔԿՀ-ներում կրթադաստիարակական աշխատանքները բազմաշերտ են և ունեն բարդ կառուցվածք: Այդ մասին է փաստում նաև այն հանգամանքը, որ դատապարտյալների կրթությունը երաշխավորվում է միջազգային և ազգային օրենսդրության մակարդակում: Միջազգային մակարդակում դրան են անդրադառնում կրթության և իրավունքի միջազգային մի շարք հիմնարար նորմեր՝ Կրթության բնագավառում խտրականության դեմ կոնվենցիա (1960, ՅՈՒՆԵՍԿՕ), Եվրոպական բանտային կանոններ (2006, ԵԽ), Բանտարկյալների հետ վարվեցողության նվազագույն ստանդարտ կանոններ (1955, ՄԱԿ) և այլն: Ազգային օրենսդրության մակարդակում դատապարտյալների կրթությունը կարգավորվում է կրթության և արդարադատության ոլորտի իրավական հիմնարար ուղենիշներով՝ ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք (2004), Կրթության մասին ՀՀ օրենք (1999), Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին ՀՀ օրենք (2002) և այլն: ՀՀ ՔԿՀ-ներում դատապարտյալների կրթությանն առնչվող իրավական կարգավորումների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ իրավական առումով ՀՀ-ում հիմնականում առկա են բոլոր հիմքերը և նախադրյալները՝ կրթություն կազմակերպելու համար:

Կարևորելով ՔԿՀ-ներում կրթության իրավունքի ոչ միայն իրավական նախադրյալները, այլև դրա անմիջական շահառուների անձնական դիրքորոշումները՝ մենք ուսումնասիրել ենք ՀՀ հինգ ՔԿՀ-ներում («Արմավիր», «Աբովյան», «Կոշ», «Սևան», «Վարդաշեն») ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերի մասնակիցների կրթության վերաբերյալ ընկալումները և դիրքորոշումները: Հետազոտության թիրախային խումբ են ընտրվել «Գեղազիտական դաստիարակություն և կրթություն» կրթական ծրագրի մասնակիցները: Նշված ծրագիրը ներկայումս պետության կողմից, ի դեմս ՀՀ արդարադատության նախարարության «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ-ի՝ ՀՀ ՔԿՀ-ներում իրականացվող ամենամեծ նախաձեռնությունն է, որը գործող միակ պետական կայուն, շարունակական և ինստիտուցիոնալ գործիքն է՝ ուղղված դատապարտյալների համար ոչ ֆորմալ դասընթացների տեսքով

գեղագիտական և կրթական դասընթացների իրականացմանը (Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն ՊՈԱԿ-ի կանոնադրություն):

Այն անց է կացվում 2004թ-ից սկսած: Սույն հետազոտության ընթացքում ներառվել են 2020թ.-ին նշված ծրագրի շրջանակում դասավանդվող դասընթացներից առնվազն երկուսին մասնակցած, նպատակային սկզբունքով ընտրված ընդհանուր առմամբ շուրջ 70 անձ, որոնցից 59-ը արական սեռի են, 11-ը՝ իգական: Վիճակագրական տվյալների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ՝

- հարցմանը մասնակից ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերի մասնակիցների մեծ մասը (56 %-ը) գտնվում են «Արմավիր» ԲԿՀ-ում, որը պայմանավորված է ընդհանուր ԲԿՀ-ների կազմում «Արմավիր» ԲԿՀ-ի դատապարտյալների համակազմով ամենամեծը լինելու հանգամանքով,
- հարցմանը մասնակից ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերի մասնակիցների մեծ մասը (87 %-ը) 30+ տարիքի են:

Այսպես ԲԿՀ-ներում ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերի մասնակից դատապարտյալների շրջանում իրականացված մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տվել.

- ԲԿՀ-ներում դատապարտյալները ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերում ներգրավվում են մեծ հետաքրքրությամբ, որն արտահայտվում է նրանց՝ կրթության նկատմամբ ընդհանրական վերաբերմունքում և կրթական ծրագրերին մասնակցելու դրդապատճառներում: Կրթության հիմնական նպատակը նրանց համար ազատ ժամանակի արդյունավետ օգտագործումն է (48 %):
- Դատապարտյալների մեծ մասի համար կրթական ծրագրերին մասնակցության շարժառիթների թվին են պատկանում ընդհանուր գրագիտությունը, արտաքին աշխարհի հետ հաղորդակցման հնարավորությունը, լրացուցիչ հմտությունների ձեռքբերումը և այլն:
- Պետության կողմից կայուն և շարունակական իրականացվող ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերի մասնակիցների մեծ մասը չունի (58 %) մասնագիտական կրթություն, որի արդյունքում կրթության այս մակարդակը նրանց շրջանում առավել պահանջված է (59 %)՝ համապատասխան որակավորման շնորհման պայմանով:
- Ըստ հարցվածների՝ իրականացվող ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերը ոչ միշտ են արձագանքում իրենց կրթական կարիքներին և համապատասխանում ակնկալիքներին (55 %), քանի որ դասընթացների պլանավորման աշխատանքները հիմնականում չեն ներառում կարիքների գնահատման բաղադրիչ:

- Հարցված դատապարտյալները գտնում են, որ դատախազների գնահատման գործընթացը տեղի է ունենում դատախազների անձով պայմանավորված: Գիտելիքների նախնական և վերջնական գնահատում՝ դատախազների կամ արտաքին այլ անձանց (կազմակերպության) կողմից հիմնականում տեղի չի ունենում: Սրա մասին է վկայում նաև այն, որ հարցված մասնակիցների միայն 24 %-ն է գտնում, որ դատախազները տալիս են աշխատաշուկայի համար անհրաժեշտ հմտություններ:
- Ըստ հարցվածների՝ ՔԿՀ-ներում ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրերի մասնակիցների համար հիմնականում չեն կիրառվում ընտրության մեխանիզմներ (գործիքներ, չափանիշներ): Կրթական ծրագրերում ներառվում են ըստ ցանկության՝ սեփական դիմումի համաձայն:
- Հարցվողների մեծ մասը (63 %) գտնում է, որ կրթական ծրագրերը պետք է հասանելի լինեն կալանավորներին, դատապարտյալներին և ցմահ ազատազրկվածներին, սակայն, միևնույն ժամանակ, ըստ նրանց, կրթական ծրագրերում պետք է ընդգրկել այն անձանց, ովքեր չունեն հիմնական կամ միջնակարգ կրթություն/գրագետ չեն (84 %): Ելնելով դրանից՝ անհրաժեշտ է մասնակիցներին դատախազների համար խմբավորել ըստ կրթական մակարդակի:
- Հարցվածները կարևորում են ՔԿՀ-ում լեզվական, հայագիտական, արհեստների և արվեստների, ինչպես նաև ընդհանուր գրագիտության դատախազների ներդրումը: Առանձնահատուկ նշանակություն է տրվում օտար լեզվի, համակարգչային հմտությունների դատախազներին: Որպես անհրաժեշտ հմտություններ մեծ մասամբ դիտարկվում են հաղորդակցման և ռեֆլեքսիայի հմտությունները՝ ուրիշների հետ արդյունավետ շփվելու, սեփական անձը ճանաչելու, հասկանալու և կառավարելու նպատակով:
- Հարցվածների մեծ մասը գտնում է, որ անհրաժեշտ է ներդնել ՔԿՀ-ներում կրթության ծրագրերի մասնակցության խրախուսման և խթանմանը, մոտիվացիայի բարձրացմանն ուղղված բազմազան գործիքներ:

Այսպիսով, 2020թ.-ին ՀՀ 5 ՔԿՀ-ներում («Արմավիր», «Աբովյան», «Կոշ», «Սևան», «Վարդաշեն») իրականացվող «Գեղագիտական դաստիարակություն և կրթություն» ոչ ֆորմալ կրթական ծրագրի մասնակից դատապարտյալների շրջանում իրականացված մեր ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ նրանք ունեն արտահայտված բարձր դրական վերաբերմունք կրթության և ուսումնառության գործընթացի նկատմամբ, կրթական նախաձեռնություններում ընդգրկվում են մեծ հետաքրքրությամբ, կարևորում են հատկապես

Ֆորմալ մասնագիտական կրթությունը, առաջնահերթություն են տալիս այն դասընթացներին, որոնք զարգացնում են սոցիալական հմտություններ, գտնում են, որ կրթական ծրագրերի մասնակցության հնարավորություն պետք է ունենան բոլորը՝ անկախ պատժի կրման տեսակից, սակայն, ոչ գրագետ անձանց պետք է տրամադրվի առաջնահերթություն: Միևնույն ժամանակ, ըստ նրանց, ՔԿՀ-ներում իրականացվող կրթական գործընթացում առկա են մի շարք հիմնախնդիրներ՝ կրթական կարիքների և ակնկալիքների քարտեզավորման, դրանց հիման վրա դասընթացների պլանավորման, գիտելիքների ստուգման և գնահատման, դասընթացների մասնակիցների և դասընթացավարների ընտրության մեխանիզմներում:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Антонеченко В.В., Климова О.М., Шиманская О.А., Пенитенциарная педагогика и пенитенциарная психология, Н., 2012, 193с.
2. Бутенко, Т.П., Образование осужденных к лишению свободы: уголовно-исполнительный аспект, Благовещенск, 2011, 163с.
3. Ивасенко Я.С., Общее и профессиональное образование, профессиональное обучение как средства исправления осужденных к лишению свободы: дисс., Рязань, 2014, 276с.
4. Климюк Н.Г., Специфика организации и содержания общего образования осужденных: дис., М., 2005., 225с.
5. Щепкина Н.К., Теоретико-методологические основы диверсификации системы пенитенциарного образования, дис., Казань, 2012, 456с.
6. Convention against Discrimination in Education, UNESCO, 1960
7. European Prison Rules, CoE, 2006
8. The United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules), UN, 1955

ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐ

1. «Իրավական կրթության և վերականգնողական ծրագրերի իրականացման կենտրոն» ՊՈԱԿ, <https://lawinstitute.am/>
2. Կրթության մասին ՀՀ օրենք, ընդունված է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 1999թ.-ին
3. ՀՀ քրեակատարողական օրենսգիրք, ընդունված է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2004թ.-ին
4. Ձերբակալված և կալանավորված անձանց պահելու մասին ՀՀ օրենք, ընդունված է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 2002թ.-ին

REFERENCES

1. Antonechenko V.V., Klimova O.M., Shimanskaja O.A., Penitencarnaja pedagogika i penitencarnaja psihologija: N., 2012, 193s.
2. Butenko, T.P. Obrazovanie osuzhdennyh k lisheniju svobody: ugotovno-ispolnitel'nyj aspekt: monografija: B., 2011, 163s.
3. Ivasenko Ja.S., Obshhee i professional'noe obrazovanie, professional'noe obuchenie kak sredstva ispravlenija osuzhdennyh k lisheniju svobody: dis., R., 2014, 276s.
4. Klimjuk N.G., Specifika organizacii i sodержaniya obshhego obrazovanija osuzhdennyh: dis., M., 2005., 225s.
5. Shhepkina N.K., Teoretiko-metodologicheskie osnovy diversifikacii sistemy penitenciarного obrazovanija, dis., K., 2012, 456s.

LEGAL ACTS

1. «Irvakan krt'owt'yan & verakangnoghakan c'ragreri irakanacman kentron» POAK, [https://lawinstitute.am/ \](https://lawinstitute.am/)
2. Krt'owt'yan masin HH o'renq, y'ndownvac' e' HH Azgayin jhoghovi koghmich 1999t'.-in
3. HH qreakataroghakan o'rensgirq, y'ndownvac' e' HH Azgayin jhoghovi koghmich 2004t'.-in
4. D'erbakalvac' & kalanavorvac' and'anc pahelow masin HH o'renq, y'ndownvac' e' HH Azgayin jhoghovi koghmich 2002t'.-in

МИША ТАДЕВОСЯН - ВОСПРИЯТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ ОСУЖДЕННЫМИ В ПЕНИТЕНЦИАРНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ РА

Ключевые слова: неформальное образование, пенитенциарное учреждение, осужденные, непрерывное образование, право на образование

Тенденции развития пенитенциарной системы и постоянно растущая потребность в её гуманизации ставят перед пенитенциарными учреждениями ряд новых задач, которые в целом направлены на создание условий для приобретения правонарушителем навыков ресоциализации. Это требование включает гарантии реализации права на образование в пенитенциарной системе и обеспечение непрерывного образования. С этой точки зрения необходимо также изучить личное отношение осужденных к образованию. Соответственно, в этой статье представлены некоторые результаты исследований автора, проведенных

в пенитенциарных учреждениях РА. Результаты касаются взглядов и представлений об образовании в двух основных областях (цель обучения и отношения, учебный процесс и курсы).

MISHA TADEVOSYAN - CONVICTS' PERCEPTIONS OF EDUCATION IN PENITENTIARY INSTITUTIONS OF RA

Keywords: *non-formal education, penitentiary institution, prison convicts, continuing education, right to education*

The developments of the penitentiary system and the ever-growing needs for humanization in this area pose a number of new tasks to penitentiary institutions, which are generally aimed at creating conditions for acquiring skills for the offenders' resocialization. This requirement includes guarantees for the realization of the right to education in the penitentiary system and the provision of continuing education. From this point of view, it is also necessary to study the personal attitude of convicts towards education. Accordingly, this article presents some of the results of the author's research conducted in the penitentiary institutions of the Republic of Armenia. The results relate to attitudes and beliefs about education in two main areas (learning purpose and attitudes, learning process and courses).

Ներկայացվել է՝ 22.03.2021

Գրախոսվել է՝ 22.03.2021

Երաշխավորվել է ԲՊՀ Մանկավարժության և լեզուների դասավանդման մեթոդիկայի ամբիոնի կողմից՝ 23.04.2021